

Нягледзячы на тое, што рукапісныя кнігі на Беларусі былі вядомы яшчэ ў XI ст., у кнігасховішчах рэспублікі няма ніводнага старабеларускага рукапісу, які быў створаны раней XVI ст. Беларусь, якая дала свету Францыска Скарыну і пачала друкаваць кнігі на роднай мове амаль на 50 год раней за Івана Фёдарова, сёння не мае поўнай калекцыі выданняў свайго першадрукара. Беларусь, дзе працавалі Сымон Будны і Васіль Цяпінскі, не захавала ніводнага асобніка іх кніг.

Таму адной з найважнейшых задач, якія стаўляць перад беларускай культурай, з'яўляецца ўдасканаленне работы па збіранню, захаванню, уліку і выкарыстанню рукапісных помнікаў Беларусі — дзе б яны ні знаходзіліся.

Работу па збіранню кніжных помнікаў вядуць у рэспубліцы бібліятэкі, музеі, архівы, прыватныя калекцыянеры. Але, на жаль, у збіральніцкай працы яшчэ не выкарыстоўваецца ўсе існуючыя магчымасці. На яе арганізацыі адбіваецца адсутнасць археаграфічнай камісіі, якая б каардынавала і накіроўвала збіранне і выданне помнікаў пісьменства. Не выключана, што нейкая частка кніжных помнікаў /у якасці рэчавых доказаў/ захавана ў архівах КДБ. Вядома, што зніклі канфіскаваныя ў 30-х гадах пры арыштах уладальнікаў прыватныя зборы рукапісаў і старадрукаў беларускіх вучоных В.Ластоўскага, Л.Шлюбскага, М.Піятуховіча.

Самая цяжкая праблема — вяртанне кніжнага багацця з-за межэй Беларусі. Праблема гэта ў першую чаргу павінна вырашацца на дзяржаўным узроўні. Але многае маглі б зрабіць і грамадскія неўрадавыя арганізацыі. Карпатлівую працу па выяўленню і вяртання вывезеных каштоўнасцей вядзе і камісія "Вяртанне", створаная ў 1988 г. пры Беларускай фондзе культуры.

Адзін са шляхоў вяртання — гэта абмен. Магчыма, нейкую частку беларускіх кніг і рукапісаў можна вярнуць у абмен на частку так званых "трафейных фондаў", якія былі атрыманы пасля вайны ў якасці рэпарацыі за панесеныя страты, да ўзаемнай карысці бакоў. Спадзяёмся, што частку старадрукаў, якіх няма на Беларусі, можна будзе вярнуць з буйнейшых кнігасховішчаў Расіі і іншых краін Садружнасці. Дарэчы, у сховішчах рэспублікі захоўваецца менш палавіны нацыянальнага рэпертуару выданняў XVI—XVIII ст. ст. Тыя ж выданні, якія немагчыма будзе здабыць у

● *Дакументальным помнікам* — нацыянальную праграму

● *Як вярнуць Скарыну на радзіму?*

арыгіналах, будуць замяняцца /і гэта ўжо робіцца/ копіямі на мікраносьбітах.

На жаль, спробы запоўніць лакуны ў фондзе сустрэкаюцца з вялікімі цяжкасцямі: буйныя бібліятэкі /напрыклад, Літвы/ адмаўляюць нават у мікрафільмах рукапісных кніг. Пайшла ў мінулае практыка бязвыплатнай перадачы кніг з абменных фондаў — за адабраныя ў былой "Ленінцы" кнігі мы павінны плаціць вялікія грошы.

Але вяртанне дакументальных помнікаў — гэта не толькі вяртанне ў прамым сэнсе, бо многія кнігі і рукапісы вярнуць немагчыма. Гэта, у першую чаргу, увядзенне іх у навуковы ўжытак, публікацыі тэксту, інфармаванне даследчыкаў. Так, мы многае страцілі. Але горш за ўсё, што мы не заўсёды ведаем, што і дзе захавалася. У сховішчах Беларусі — бібліятэках, музеях, архівах — захоўваецца вялікія, большай часткай яшчэ не засвоеныя і нікому невядомыя багацці. Толькі невялікае кола навукоўцаў ведае, што ў аддзеле рукапісаў, рэдкай кнігі і старадрукаў нацыянальнай бібліятэкі Беларусі ёсць неblaгая калекцыя беларускіх старадрукаў. Сярод іх — 139 асобнікаў беларускай кірыліцы /88 назваў/ — кнігі, выдадзеныя Ф.Скарынам, В.Гарабурдой, П.Мсціслаўцам, Мамонічамі, выданні з друкарні Магілёва, Куцейна, Вільна, Супраслі, Гродна. У калекцыі старадрукаў, што выходзілі на Беларусі ў XVI—XVIII ст. ст. на польскай, лацінскай і іншых мовах, — кнігі з друкарні Мікалая Радзівіла Чорнага ў Брэсце /1560-я гг./, выданні з Ашмян, Слуцка, Нясвіжа, Полацка.

Сярод апошніх набыткаў — асобнік знакамітага "Разарыўма" /віленскае выданне 1677 г./ з медзяр'ятамі Аляксандра Тарасевіча, у якім цалкам захаваны календарны цыкл гравюр; выданні Віленскай акадэміі XVII ст., якіх няма нават у Вільні. Цікавейшымі крыніцамі па гісторыі Беларусі з'яўляюцца старадаўнія хронікі Стрыйкоўскага, Гваніні, Кромера, Бельскага, першыя выданні якіх таксама захоўваюцца ў нацыянальнай бібліятэцы. А якія каштоўныя і зусім невядомыя спецы-

туры Падляшша", якая фінансуецца Беларускім фондам культуры. Прадугледжваецца выпуск 7 бібліяграфічных і інфармацыйных выданняў, якія будуць уключаць практычна поўную інфармацыю аб культурным працэсе на Падляшшы, звязаным з рукапіснай і друкаванай кніжнасцю.

Адзін з магчымых напрамкаў работы па бібліяграфічнаму ўліку помнікаў кніжнай культуры — рэканструкцыя страчаных /альбо апісанне захаваных/ гістарычных кніжных калекцый, якія існавалі на Беларусі, напрыклад, Радзівілаў, Сапегаў, Храптовічаў і інш. У даным выпадку друкаваны каталогі калекцый — найбольш верагодны шлях вяртання іх на Бацькаўшчыну, асабліва калі іх фізічнае вяртанне /нават захаваных частак/ стаіць пад вялікім пытаннем. Праграма бібліяграфічнай рэканструкцыі магла б уключаць у сябе шэраг тамоў: рэпрэнтныя выданні захаваных вопісаў, ілюстраваны каталог захаваных часткі кнігазбору, манаграфію па гісторыі бібліятэкі. Гэта ў першую чаргу магло б датычыцца бібліятэкі Храптовічаў, вяртання якой фонд культуры прыкладае немалыя намаганні.

Вядзецца работа /разаслана анкета, паступае першая інфармацыя/ над складаннем рэспубліканскага даведніка "Фонды кніжных помнікаў у бібліятэках, музеях, архівах Беларусі". Магчыма, будуць аб'яднаны намаганні /перамовы аб гэтым вядуцца/ з Галоўным архіўным упраўленнем аб выданні сумеснага даведніка, дзе былі б звесткі і пра дакументальныя помнікі бібліятэк і музеяў.

Нацыянальнай бібліятэкай Беларусі, цэнтральнай навуковай бібліятэкай АН Беларусі і Галоўным архіўным упраўленнем распрацаваны прапановы па стварэнню нацыянальнай праграмы па фарміраванню, захаванню і выкарыстанню фондаў дакументальных помнікаў на Беларусі. Для яе выканання неабходна цесная сувязь і каардынацыя дзейнасці і ўстаноў-фондаўтрымальнікаў /бібліятэк, музеяў, архіваў/, і навуковых і грамадскіх устаноў, якія адыгрываюць важную ролю ў захаванні культурнай спадчыны — Беларускага фонду культуры, Скарынінскага цэнтра, таварыстваў "Бацькаўшчына", аховы помнікаў, кнігалюбаў і г.д., а таксама клубаў і секцый бібліяфілаў і экслібрысістаў, прыватных калекцыянераў. Калі гэта праграма будзе выконвацца — вырашыцца галоўнае: вяртанне нашага мінулага, нашай спадчыны, нашай гісторыі.